

УДК 355.216:355.212

DOI 10.36919/3041-1149(Print).8.2025.107-117

О. І. Савка,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності,
Навчально-науковий інститут права
ім. Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія
управління персоналом»,
докторант,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України
email: savka30@ukr.net
ORCID 0000-0002-1723-3412

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ІНДИВІДУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ

У статті проведено дослідження правового статусу й індивідуальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній.

Доведено, що вирішення питання про правове становище співробітників приватних військових та охоронних компаній у збройних конфліктах і зонах підвищеної небезпеки та притягнення їх до кримінальної відповідальності можливе як у рамках розвитку міжнародно-правового регулювання, так і на основі екстратериторіального законодавства, яке закріплюється на рівні окремих держав і положень, що встановлюють юрисдикцію щодо співробітників приватних військових та охоронних компаній в Угодах про статус сил та аналогічних документах.

Визначено, що правові норми, які стосуються індивідуальної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній зазвичай недостатньо конкретизовані. Найчастіше законодавство, що стосується кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній, не поширюється на осіб, які не є громадянами держави, яка направила, що також ускладнює притягнення їх до відповідальності за злочини.

Ключові слова: правовий статус, міжнародне гуманітарне право, приватні військові та охоронні компанії, збройні конфлікти, міжнародно-правове регулювання, кримінальне право, міжнародні договори, міжнародний кримінальний суд, публічне право .

Постановка проблеми. Паралельно зі статусом приватних військових та охоронних компаній як організацій потрібно також розглянути статус їхніх співробітників як індивідуальних осіб, чий дії в рамках виконуваних обов'язків роблять їх суб'єктами права в межах правового режиму району збройного конфлікту чи зони підвищеної небезпеки. Це особливо важливо, якщо йдеться про кримінальну відповідальність, за порушення прав людини та військові злочини.

У доповіді Робочої групи ООН з питання про використання найманців як засобу порушення прав людини та протидії здійсненню права народів на самовизначення від 25 серпня 2010 року особливо наголошується на занепокоєнні доповідача відсутністю випадків фактичного притягнення до відповідальності приватних військових та охоронних компаній (далі – ПВОК) та їхнього персоналу. І навіть заяви представників цих компаній про те, що «вони мають користуватися імунітетом навіть у разі незаконної поведінки, включаючи застосування тортур, оскільки вони працюють за контрактом, виконуючи державні функції». Подібні заяви є кричущими, цинічними й несуть загрозу всьому, досягнутому в галузі прав людини з моменту закінчення Другої світової війни.

Казуальний підхід до визначення статусу співробітників ПВОК, закріплений у Документі Монтре [1], виявляється неспроможним у разі потреби в притягненні таких співробітників до відповідальності за скоєні злочини. Оскільки робить правовий статус таких осіб не просто динамічним, але нестабільним і таким, що не піддається чіткому визначенню. Співробітник приватної військової компанії, що особливо діє в умовах збройного конфлікту, повинен мати чіткий статус, визначений нормами міжнародного та національного законодавства, і нести відповідальність за свої дії незалежно від того, чи передбачається його пряма участь у військових діях, і зрозуміло, не повинен мати імунітет від кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До проблеми правової діяльності приватних військових та охоронних компаній зверталися переважно зарубіжні дослідники, серед яких варто зазначити: Л. Камерона [2], П. Сінгера [3], Г. Страйдом, Р. Фінлі, С. Хендріка, Т. Макгонагл, Г. Майкл, Д. Тіплінг [4] та інші. У науковій доктрині міжнародного права в рамках проблематики приватних військових та охоронних компаній відомі дослідники: Lindsey Cameron [5], Kristine Huskey [6], Simon Chesterman [7–8], Hannah Tonkin [9], Hin-Yan Liu [10].

Мета статті. Визначення правового статусу й індивідуальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній.

Виклад основного матеріалу. Статус співробітника приватної військової чи охоронної компанії має визначатися з огляду насамперед із того, чи можна вважати його комбатантом. Але водночас очевидно, що вони не відповідають усім критеріям, які висуваються нормами гуманітарного права для визнання за ними такого статусу. Документ Монтре загалом формулює, у яких випадках співробітники приватних військових та охоронних компаній можуть мати статус, прирівняний до особового складу збройних сил: якщо вони, внесені державою-наймачем до складу збройних сил, є членами організованих збройних сил, які перебувають під командуванням, відповідальні перед державою; наділені повноваженнями здійснювати елементи урядової влади (тобто формально уповноважені в силу закону або постанови виконувати функції, які зазвичай виконують органи держави) або їхня поведінка санкціонована державою [1].

Такий підхід є досить розумним у ситуації збройного конфлікту, коли приватні військові компанії діють у тісному контакті з регулярними збройними силами воюючої сторони, і залежно від покладених на них, відповідно до укладеного договору, функцій та зобов'язань їхні співробітники можуть бути прирівняні за статусом до військовослужбовців або невоюючим особам, які входять до складу озброєних сил. Особам, які отримали від сторони, яка перебуває в конфлікті, дозвіл слідувати за збройними силами (військові кореспонденти, постачальники), члени екіпажів торгових суден і цивільних літальних апаратів та інші нонкомбатанти за умови їхньої приналежності до збройних сил. У будь-якому з цих випадків співробітник приватної військової компанії несе відповідальність за свої дії, відповідно до свого статусу, як особа, яка діє у збройному конфлікті, і в разі прямої участі у військових діях статус комбатанта створює умови для вилучення кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з такою прямою участю (і не кваліфіковані як військові злочини), тоді як ці самі дії можуть бути злочинами відповідно до внутрішнього законодавства. Так, вбивство комбатанта може бути виправданим, коли скоєно іншим комбатантом, проте якщо цю дію вчинив нонкомбатант, він повинен нести кримінальну відповідальність за скоєний злочин (вбивство) відповідно до внутрішнього законодавства.

Особливо стоїть питання про статус співробітників приватних військових та охоронних компаній, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримки миру, наприклад у рамках миротворчої діяльності ООН чи Спільної зовнішньої політики та безпеки Європейського Союзу.

Організація Об'єднаних Націй не має власної регулярної армії, тому миротворчі місії формуються з особового складу, надісланого державами-учасницями на запит Ради Безпеки.

Водночас за державами-учасницями залишається право вибору, яку кількість і яких саме військ направити (і чи направити взагалі) відповідно до запиту. Держава, як уже було зазначено вище, також може скористатися послугами приватних військових та охоронних компаній, не спрямовуючи власну армію.

Основними чинниками, від яких залежить статус співробітників приватних військових та охоронних компаній, що беруть участь у міжнародних миротворчих операціях, є:

- характер залучення співробітників та види послуг;
- джерело їхнього залучення – держави-учасниці, що направляють таких осіб разом із представниками власних збройних сил (або замість них), або ж вони наймаються безпосередньо міжнародною організацією.

Якщо співробітники приватних військових та охоронних компаній безпосередньо беруть участь у миротворчих силах, наприклад у рамках операцій Організації Об'єднаних Націй, вони мають користуватися захистом, встановленим для миротворців і закріпленим, зокрема, у Конвенції про безпеку персоналу ООН і пов'язаного в ній персоналу. Стаття 1 зазначеної Конвенції визначає, як суб'єкти, які підпадають під її дію, «членів військового, поліцейського або цивільного компонентів операції», що з усією очевидністю може стосуватися й співробітників приватних військових та охоронних компаній [11].

Так, наприклад, поліцейські офіцери США, які становили цивільну поліцію ООН, фактично були співробітниками компанії DynCorp.

Стаття 2 Конвенції перестає діяти в разі, коли персонал ООН задіяний, як комбатантів в операції Організації Об'єднаних Націй, санкціонованої Радою Безпеки, як примусовий захід, на підставі глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Статус осіб, зокрема співробітників приватних військових та охоронних компаній, що беруть участь у військових і цивільних місіях Європейського Союзу, багато в чому схожий на статус миротворчого контингенту ООН, оскільки відповідність таких місій та операцій Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплена у п. 5 ст. 3, а також у ст. 21 Договору про Європейський Союз щодо зовнішньополітичної діяльності Союзу [11].

Отже, на сьогодні метод відсилання до існуючих норм та аналогії для визначення статусу співробітників приватних військових компаній у збройних конфліктах, а також у міжнародних миротворчих операціях є зацікавленими сторонами цілком прийнятним, а його основний недолік полягає в тому, що відсутність нормативного закріплення залишає занадто широкий простір для тлумачення, і не вирішує проблему «правового вакууму» навколо «найманців двадцять першого століття».

У такій ситуації найбільш розумним і дієвим є внесення співробітників приватних військових компаній до норм міжнародного гуманітарного права як окремої категорії осіб, які залежно від конкретних умов контракту, на підставі якого вони діють, можуть бути як комбатантами, так і нонкомбатантами. Водночас такий статус має встановлюватись не «пост фактум», а до початку участі цих осіб у збройному конфлікті. Також потрібно вивести критерії, відповідно до яких співробітники приватних військових компаній можуть бути притягнуті до відповідальності за наймання та пов'язані з ним злочини (вербування, фінансування тощо) у розумінні чинних норм міжнародного гуманітарного права. Виділення співробітників приватних військових компаній в окрему категорію дасть змогу конкретизувати «плаваючий статус» таких осіб, і хоча б певною мірою усунути правовий вакуум навколо цього питання.

Ряд держав, на користь яких вирішення питання про правовий статус приватних військових компаній та їхніх співробітників, прийняли спеціальне екстратериторіальні (або як їх називають у деяких джерелах – екстериторіальні) правові акти, що дають змогу застосовувати внутрішнє законодавство, насамперед кримінальне, до осіб, які вчиняють злочин за межами держави, зокрема до співробітників приватних військових та охоронних компаній. Екстратериторіальні правові акти повинні мати юрисдикційну прив'язку, наприклад на підставі громадянства фізичної особи, реєстрації юридичної особи, що забезпечує їхнє поширення на діяння, що здійснюються в іншій юрисдикції, і це не суперечить міжнародному праву. Водночас екстратериторіальна юрисдикція, що здійснюється, в більшості випадків може бути лише обмеженою, яка не передбачає примусу через те, що безпосереднє застосування іноземного закону на території юрисдикції держави означає порушення суверенітету такої держави. Водночас екстратериторіальність певних правових норм може бути узгоджена між державами на рівні міжнародного договору

або в інший спосіб. Наприклад, так регламентується розміщення збройних сил на підставі Угоди про статус сил – спеціальних угод, які визначають правовий статус збройних сил однієї держави, дислокованих на території іншої держави. Водночас обсяг екстратериторіальності безпосередньо встановлюється за умов Угоди. Наприклад, ст. XVII Угоди про статус сил між США та Японією від 23 червня 1960 року встановлює, що «військова адміністрація США має право здійснювати кримінальну та дисциплінарну юрисдикцію відповідно до права США, щодо всіх осіб, які підпорядковуються військовому законодавству Сполучених Штатів», а також щодо діянь, які вчиняються такими особами, які є злочинними за законодавством США, але не є такими за законодавством Японії, зокрема стосується державної зради, саботажу, шпигунства, порушення державної таємниці. Юрисдикція США також є пріоритетною в разі колізії.

Аналогічна угода між США та Іраком 2008 року розмежовує юрисдикцію так, що військовий персонал і цивільні службовці опиняються під дією законодавства США, тоді як щодо приватних підприємців та їхніх співробітників пріоритет у юрисдикції належить Іраку. Ця норма, очевидно, належить і до приватних військових та охоронних компаній і їхніх співробітників, відокремлюючи їх від військового персоналу, що перебуває насамперед у юрисдикції США.

Крім міжнародних договорів, екстратериторіальність може бути встановлена й національним законодавством, хоча в цьому разі виникає питання про те, як врахувати позицію держави, яка приймає, яка не має зв'язку з іноземним внутрішнім законодавством. Іноземне право може діяти лише в межах, що допускаються внутрішнім правом, інакше воно порушуватиме суверенітет держави територіальної юрисдикції. Закон США про військову екстратериторіальну юрисдикцію (Military Extraterritorial Jurisdiction Act (MEJA), 18 U.S.C. §§ 3261-67) визначає коло осіб, які підлягають відповідальності. До них належать як особи, що входять до складу збройних сил (зі значними обмеженнями на користь військових судів) та цивільні службовці, так і приватні підприємці та субпідприємці [12]. Зазвичай судове переслідування може бути ініційовано, якщо держава територіальної юрисдикції, визнаної США, вже здійснює таке переслідування. Закон визначає процедуру екстериторіального застосування права і навіть процедури передачі справи країні територіальної юрисдикції. Крім того, згідно з § 3266 компетентні органи зобов'язані «до максимальної міри» донести до іноземних осіб, які надають послуги армії США за контрактом, інформацію про те, що в разі скоєння ними кримінальних правопорушень на них поширюється юрисдикція США. З моменту набрання чинності Законом про екстратериторіальну юрисдикцію 2000 року на адресу Департаменту юстиції США надходили звернення про можливі справи за цим Законом, проте лише кілька справ завершилися реальними звинуваченнями. Серед успішних звинувачень – розслідування щодо приватного підприємця Департаменту Оборони США в Іраку, звинуваченого в зберіганні дитячої порнографії. У листопаді 2005 році системним адміністратором центру ув'язнення Абу Грейб виявив, що з персонального комп'ютера одного із службовців здійснювався доступ до сайтів, які містять дитячу порнографію.

Зображення з дитячою порнографією зберігалися на жорсткому диску комп'ютера. Інша справа стосувалася двох співробітників приватної військово-охоронної компанії DynCorp, які працювали на базі НАТО в Кандагарі (Афганістан). У листопаді 2010 року обвинувачений, громадянин ПАР, завдав кілька ножових поранень потерпілому громадянину Великої Британії. Для суду обвинуваченого було доставлено до США, де йому було винесено обвинувальний вирок, підтверджений також апеляційною інстанцією 2012 року. Отже, закон про екстратериторіальну юрисдикцію було застосовано щодо іноземного громадянина за злочин, скоєний на території іноземної держави та стосовно також іноземного громадянина. На підставі закону про екстратериторіальну юрисдикцію було винесено ще кілька судових рішень щодо співробітників приватних військових та охоронних компаній, які надають послуги Департаменту оборони США за кордоном, проте не в усіх із них судом було обґрунтовано екстериторіальну дію законодавства США.

Крім військової екстериторіальної юрисдикції, до співробітників приватних військових та охоронних компаній судами США може бути застосована також спеціальна морська юрисдикція (Special Maritime Territorial Jurisdiction – SMTJ). Ці положення Єдиного кодексу США поширюють

юрисдикцію судів щодо злочинів, скоєних проти громадян США або самими громадянами, однак не можуть бути задіяні для засудження іноземного співробітника приватної військово-охоронної компанії, який вчиняє злочин у морі [13].

Правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній і їхніх співробітників у Великій Британії істотно відрізняється від американської моделі, і багато елементів встановлюються на рівні саморегулювання, особливо якщо йдеться про діяльність за межами Сполученого Королівства. Норми, що дають змогу притягнути співробітників ПВОК до відповідальності за скоєні діяння, ще більш розмиті, хоча ряд документів, які стосуються суміжних питань, але з ПВОК, були прийняті. Серед них Закон про права людини 1998 року, в рамках якого було встановлено екстериторіальну юрисдикцію для державних службовців за аналогією зі справою «Аль-Скейні проти Сполученого королівства». Закон про міжнародний кримінальний суд 2001 року, застосовний лише в разі скоєння співробітниками ПВОК військових злочинів у розумінні Римського Статуту МКС, Закон про приватні охоронні компанії 2001 року, що стосується внутрішнього регулювання галузі й питань ліцензування та засновує спеціальне агентство для ліцензування приватних військових та охоронних компаній (Security Industry Authority – SIA) [14].

Лише в Законі про збройні сили 2006 року було встановлено можливість притягнення до відповідальності приватних підрядників як суб'єктів військового права. Відповідно до цього закону співробітники ПВОК, які є підданими Великої Британії чи третіх країн, можуть бути притягнуті до відповідальності за ті самі діяння, що й особи, що входять до складу збройних сил. Водночас їхні справи можуть розглядатись як військовими, так і цивільними судами. Під дію цих норм не підпадають громадяни держави територіальної юрисдикції, в якій діють збройні сили Великої Британії та найнятий ними персонал ПВОК.

Отже, варто виділити два основні напрями, в рамках яких можливе вирішення питань щодо правового регулювання діяльності ПВОК та їхніх співробітників у збройних конфліктах і зонах підвищеної небезпеки – через міжнародно-правові акти та за допомогою екстратериторіального законодавства, яке приймається на рівні держав. Обидва ці підходи небездоганні, оскільки вирішують лише частину проблем, і компроміс між ними міг би значно зменшити кількість білих плям у правовому регулюванні діяльності ПВОК. Існуючі міжнародні документи носять рамковий характер і неефективні, тобто відсутність правового регулювання в національному рівні, яке зі свого боку докладніше описує правничий та обов'язки співробітників ПВОК, може формулювати правові основи укладених договорів і забезпечувати внесення співробітників цих компаній у загальну систему кримінального права. Як би не розвивалося визначення правового статусу ПВОК та їхніх співробітників, зрозуміло, що воно формуватиметься на компромісній основі з огляду на положення міжнародних і національних правових норм з ціллю, щоб враховувати їхню відмінність від військовослужбовців збройних сил, цивільних осіб та інших суб'єктів міжнародного гуманітарного права на основі критеріїв залучення до безпосередніх військових дій, ступеня відповідальності, підпорядкованості та підзвітності.

Діючи в зоні збройного конфлікту або в нестабільній обстановці іншого характеру, приватні військові та охоронні компанії, а також їхні співробітники, опиняються в подвійному становищі, оскільки в той час, як на обставини їхньої діяльності повинні поширюватися норми міжнародного гуманітарного права, може виникнути потреба в залученні їхніх співробітників до відповідальності відповідно до внутрішньодержавного законодавства. Такі особи не розглядаються як комбатанти і, відповідно, можуть бути піддані кримінальному переслідуванню в разі, наприклад, прямої участі у військових діях. Такий підхід знаходить підтвердження, зокрема, у Документі Монтре, що містить норми, щодо внутрішнього законодавства країн з питання ПВОК [1]. Він закликає «вжиття заходів до того, щоб здійснювалася кримінальна юрисдикція в національному праві щодо злочинів, що скоюються приватними військовими та охоронними компаніями та їх персоналом», «до створення механізму некримінальної відповідальності за неналежні чи неправомірні дії приватних військових та охоронних компаній та їх персоналу».

Співробітники приватних військових компаній можуть ставати суб'єктами кримінальної та цивільної відповідальності як у «вітчизняних» державах, так і в державах територіальної юрисдикції, де вони безпосередньо провадять свою діяльність. У зв'язку з цим О. К'юріко зазначає, що проблеми виникають, коли «домашнє» законодавство держави реєстрації ПВОК не регулює діяльність таких компаній за кордоном, а «приймаюча» чи інша дієздатна держава не забезпечує достатнього внутрішнього регулювання щодо ПВОК. Ця проблема особливо гостро постає в ситуації збройного конфлікту або нестабільної обстановки, які створюють перешкоди для здійснення правосуддя. Проте щодо компетентної внутрішньої юрисдикції в ситуації, коли злочин, скоєний співробітниками приватної військової компанії, не зачіпає міжнародно-правових норм, мають застосовуватися принципи територіальності (*lex loci delicti commissi*, тобто право місця, де скоєно діяння), активне чи пасивне громадянство (тобто громадянство виконавця злочинного діяння чи потерпілого) та інтереси держави.

Отже, питання притягнення до кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній за національним законодавством розташоване в двох площинах: чи можливе таке залучення з погляду юрисдикції та чи достатні для цього норми національного кримінального права. Питання юрисдикції (як національної, так і універсальної) було розглянуто вище, і наразі найбільший інтерес представляє аналіз конкретних положень нормативних правових актів, на підставі яких можливе притягнення до кримінальної відповідальності співробітників ПВОК, які здійснюють свою діяльність за кордоном, їхній зміст та особливості застосування. Коли йдеться про відповідальність не за злочини, які розглядаються, наприклад, Міжнародним кримінальним судом через їх значущість, то кримінальна відповідальність може бути реалізована лише за допомогою національних судових систем. Державами здійснення правосуддя в цьому сенсі навряд чи можуть виступати держави провадження діяльності ПВОК, оскільки часто вони є досить слабкими або не готові здійснювати кримінальне переслідування через обмеження, встановлені Угодами про статус сил або з політичних мотивів. До того ж держави розміщення ПВОК можуть залежати в плані забезпечення безпеки, як це відбувалося, наприклад, в Іраку, що ускладнює будь-які перспективи застосування урядом кримінального законодавства щодо ПВОК.

Що стосується держав, які направляють персонал ПВОК, а також держав походження таких компаній, то їхні кримінально-правоохоронні механізми або недостатні, або не використовуються належною мірою, що призводить до фактичної безкарності співробітників ПВОК. Прикладом цього є ситуація із законом США «Про військові злочини», який хоч і не охоплює всі види військових злочинів, міг би бути використаний стосовно співробітників ПВОК, підозрюваних у тортурах ув'язнених Абу-Грейб, проте правоохоронцями застосований не був. Також з 2006 року стосовно співробітників приватних військових та охоронних компаній було поширено положення Єдиного кодексу військової юстиції США (*The Uniform Code of Military Justice, UCMJ*) [15].

Ця поправка була внесена Інструкцією міністерства оборони № 5525.11 від 03.03.2005. Внесені поправки розповсюдили компетенцію Міністерства оборони США щодо «осіб, які служать разом або супроводжують збройні сили» в умовах оголошеної війни чи надзвичайної операції. Згідно з Меморандумом міністерства оборони США «Управління підрядниками міністерства оборони та супроводжуючим персоналом підрядників» співробітники приватних військових і охоронних компаній, що супроводжують збройні сили США, підпадають під юрисдикцію Кодексу, а командири наділені повноваженнями роззброювати й затримувати співробітників.

Ці правила стосуються підрядників будь-якого федерального агентства США або тимчасового органу, робота яких пов'язана з підтримкою місій Міністерства оборони. Однак ці зміни швидше за все неспроможні та можуть створити конституційно-правову колізію через рішення Верховного суду США у справі *O'Callahan v. Parker*, 395 U.S. 258 (1969), в якому суд заявив, що юрисдикція військових судів не може здійснюватися над цивільними особами, оскільки це суперечить Конституції США.

У згаданій справі про тортури в Абу-Грейб застосування положень Кодексу було неможливо, оскільки наймачем для ПВОК виступало не Міністерство оборони. Єдина ж справа, в якій Кодекс був застосований стосовно цивільного підрядника («США проти Мухаммеда Алі»)

стосувалося злочину проти іншого службовця, але не проти цивільного населення або осіб, які перебувають на службі противника [17].

Не менш важливо й те, що положення Єдиного кодексу військової юстиції США можуть поширюватися на підрядників Міністерства оборони, але не торкаються, наприклад, приватних військових та охоронних компаній, що діють за контрактом з Державним департаментом США [18].

Кримінальне право Великої Британії переважно ґрунтується на територіальному принципі. Це означає, що в нормі діяння має бути скоєно на території країни, однак існує ряд винятків, що дають змогу здійснювати кримінальне переслідування громадян за такі злочини, як державна зрада, вбивство, деякі види сексуальних злочинів, тероризм. Водночас британське військове право, охоплюючи багато положень кримінального права, може застосовуватися до британських військовослужбовців незалежно від їхнього місцезнаходження [19].

Законодавство Великої Британії в тій частині, в якій воно стосується діяльності приватних військових та охоронних компаній, не торкається безпосередньо питань кримінальної відповідальності. Співробітники приватних військових та охоронних компаній, які здійснюють діяльність для збройних сил Великої Британії за кордоном, піддаються дисциплінарній відповідальності згідно із Законом про збройні сили 2006 році, проте цей акт не поширюється на іноземних громадян, найнятих у тій самій якості.

Крім того, за загальними нормами британського законодавства кримінальне правопорушення з боку підрядника призводить до порушення умов договору [20]. Очевидно, що якщо національне кримінальне право Великої Британії ще поширюється в таких випадках на власних громадян, то співробітники ПВОК, які не є громадянами Великої Британії, фактично не схильні до кримінальної відповідальності за злочини, скоєні під час надання приватних військових та охоронних послуг за кордоном, зокрема районах збройних конфліктів чи підвищеної небезпеки.

Кримінальне переслідування за діяння, вчинені за кордоном, згідно з французьким законодавством, здійснюється відповідно до положень Кримінального кодексу. За закріпленням у законодавствах багатьох країн принципом французьке кримінальне право поширюється на злочини, скоєні поза територією республіки, якщо особа, яка їх вчинила, є громадянином Франції чи постійно проживає біля держави (ст. 113-6 КК Франції) [21]. Водночас для ряду злочинів, серед яких і характерні для діяльності ПВОК, вилучено вимогу про те, що переслідуванню «має передувати скарга жертви або її представника або офіційне звинувачення владою держави, де було скоєно діяння». До таких дій належить найманство (ст. 436-3), сексуальні злочини (ст. 222-22), торгівля людьми (225-4-8) та інших. Очевидно, що хоча ці положення й дають змогу здійснювати екстратериторіальну юрисдикцію, стосовно діяльності приватних військових та охоронних компаній вона виявляється обмежена й навряд чи застосовна, якщо співробітник, який вчиняє злочин, не є громадянином Франції або особою, яка постійно проживає в Республіці.

Аналогічно й кримінальне право Німеччини (ст. 5–7 Кримінального кодексу Німеччини) допускає переслідування своїх громадян, які вчинили злочини за кордоном [22]. Незалежно від внутрішнього права країн, де було скоєно діяння, кримінальне законодавство Німеччини поширює універсальну юрисдикцію ряду діянь, серед яких торгівля людьми й торгівля наркотиками, геноцид. Ці положення також підкріплені міжнародними угодами Німеччини (зокрема, двосторонніми угодами про взаємну правову допомогу). Схоже обмежене застосування має законодавство Нідерландів.

Юрисдикція цієї держави поширюється на приватних підрядників – громадян лише в разі скоєння за кордоном досить серйозних злочинів, і ще меншою мірою – на іноземних і місцевих приватних підрядників (наприклад, якщо злочини виражаються в тортурах).

Варто зазначити, що ні німецьке, ні французьке законодавство не містить спеціальних норм, дія яких могла б охоплювати злочини, вчинені за межами території цих країн співробітниками приватних військових та охоронних компаній, незалежно від їхнього громадянства, як передбачає, наприклад, законодавство США. Так, значна кількість персоналу, найнята за місцем провадження діяльності ПВОК, а також місцеві компанії, залучені як субпідрядники, опиняються в «сірій

зоні» для кримінального законодавства й зовсім недосяжні для кримінального переслідування. Крім направляючих держав, юрисдикцією щодо співробітників приватних військових та охоронних компаній можуть мати й держави перебування. Наприклад, 2009 року Іракським судом було винесено обвинувальний вирок щодо громадянина Великої Британії Д. Фітцсіммонса, співробітника британської приватної військово-охоронної компанії за звинуваченням у вбивстві двох інших співробітників тієї самої ПВОК – громадян Великої Британії та Австралії та заподіянні шкоди здоров'ю громадянина Іраку. Проте варто зазначити, що злочин не було скоєно ним у рамках виконання своїх професійних обов'язків, а сталося в результаті суперечки на тлі вживання спиртних напоїв. Хоча ця ситуація показує принципову можливість засудження співробітника ПВОК державою перебування, вона не повністю відображає специфіку притягнення до відповідальності за злочини, скоєні в рамках діяльності приватних військових та охоронних компаній.

Незважаючи на закріплення самої можливості притягнення до кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній, нормативно-правові акти, які містять такі положення, здебільшого не вказують на конкретні види злочинів, на які варто було б звернути увагу, або самі злочини, суб'єктом яких чинність положень закону чи договору міг би ставати співробітник ПВОК (наприклад, посадові злочини), що містять умови спеціального суб'єкта (наприклад, посадової особи), яким такий співробітник не задовольняє. Отже, з одного боку, положення, що закріплюють, наприклад, екстратериторіальну юрисдикцію щодо злочинів, які скоюють приватні підрядники в процесі надання послуг у районі збройного конфлікту, поширюються на весь комплекс кримінально-правових норм, а з іншого – вони не формують правового зв'язку, на підставі якого було б можливим притягнення їх до відповідальності, наприклад, за військові злочини, якщо досконале діяння насправді становить більше, ніж просто вбивство (як, наприклад, можна кваліфікувати ситуацію у Багдаді 2007 року).

Висновки. За підсумками дослідження правового статусу та індивідуальної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній можна зробити такі висновки.

Вирішення питання про правове становище співробітників приватних військових та охоронних компаній у збройних конфліктах і зонах підвищеної небезпеки й притягнення їх до кримінальної відповідальності можливе як у рамках розвитку міжнародно-правового регулювання, так і на основі екстратериторіального законодавства, яке закріплюється на рівні окремих держав і положень, що встановлюють юрисдикцію щодо співробітників ПВОК в Угодах про статус сил та аналогічних документи.

Правові норми, що стосуються індивідуальної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній зазвичай недостатньо конкретизовані. Найчастіше законодавство, що стосується кримінальної відповідальності співробітників ПВОК, не поширюється на осіб, які не є громадянами держави, що направляє, а також ускладнює притягнення їх до відповідальності за злочини.

Значну складність у кримінально-правовій оцінці діянь, вчинених співробітниками приватних військових та охоронних компаній, що діють у районах збройних конфліктів і зонах підвищеної небезпеки, становлять концептуальні відмінності в кримінально-правових системах держав, що направляють або приймають ПВОК, а також у принципі дії кримінального закону в просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Документ Монтре, ICoS чи проєкт Конвенції Робочої групи з питання про використання найманців. URL : <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document.pdf>
2. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law, 2013. ISBN 1107021057
3. Singer, P. (2003). Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry. Cornell University Press, New York, 360.
4. Tipling, D. (2006). The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. Bepress Legal Series, 33.

5. Cameron, L., Chetail, V. *Privatizing War: Private Military and Security Companies Under Public International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN 9781107032408
6. Huskey, K. A. & Sullivan, S. M. *The American Way: The American Way: Private Military Contractors Private Military Contractors & U.S. Law After 9/11 & U.S. Law After 9/11*. The University of Texas School of Law. PRIV-WAR. URL : <https://priv-war.eui.eu/wp-content/uploads/sites/40/2008/12/nr-02-08-united-states.pdf>
7. Chesterman, S. *Lawyers, Guns, and Money: The Governance of Business Activities in Conflict Zones*. *Chicago Journal of International Law*. 2010. Vol. 11. No. 1. Article 11. URL : <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol11/iss1/11>
8. Chesterman, Simon, and Lehnardt, Chia (eds), *From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of Private Military Companies* (Oxford, 2007; online edn, Oxford Academic, 1 Jan. 2009). URL : <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199228485.001.000>
9. Tonkin, H. *State Control over Private Military and Security Companies in Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. DOI 10.1017/CB09780511993367
10. Hin-Yan Liu. *Cybersecurity and Cyberwarfare as Emerging Gaps in Private Military and Security Company Regulation: Thoughts for the UN Working Group*.
11. *Mercenarism and private military and security companies / United Nations Human Rights: office of the high commissioner*. 2018. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf>
12. *Military Extraterritorial Jurisdiction Act (MEJA)*, 18 U.S.C. §§ 3261-67. URL : <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-106publ523/pdf/PLAW-106publ523.pdf>
13. *Special Maritime Territorial Jurisdiction*. URL : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/7>
14. *Security Industry Authority*. URL : <https://www.gov.uk/sia>
15. *The Uniform Code of Military Justice*. URL : <https://www.military.com/join-armed-forces/the-uniform-code-of-military-justice-ucmj.html>
16. Abrahamsen R., Williams Michael C. *Security Beyond the State: Private Security in International Politics*. Cambridge, 2011.
17. Abrahamsen R., Williams Michael C. *Beyond the Privatized Military*. *Human Security Bulletin*. Vancouver, 2008. Vol. 6, issue 3. P. 24–26. URL : http://www.redr.org.uk/objects_store/security_privatization_challenges_and_opportunities_2008_.pdf
18. Bakker C., Sossai M. (ed.). *Multilevel regulation of military and security contractors: The Interplay between International, European and Domestic norms*. Bloomsbury Publishing, 2012.
19. Bürgin A., Schneider P. *Regulation of private maritime security companies in Germany and Spain: A comparative study*. *Ocean development & international law*. 2015. T. 46, № 2. P. 123–137.
20. Buzatu A.-M. *European Practices of Regulation of PMSCs and Recommendations for Regulation of PMSCs through International Legal Instruments / The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)*. 30.09.2008. Geneva. 59 p. URL : http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/dcaf_buzatu_european-practices.pdf
21. *Кримінальний кодекс Французької Республіки*. URL : https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-koдекс-frantsuzkoi-respubliki.pdf?srsId=AfmBOoq3oyvU-LfPA2h3EhF32ZfdQujLNc_CJokKbBjqI03r5MQEAV44
22. *German Criminal Code*. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

REFERENCES

1. *Dokument Montre, ICoC chy proekt Konventsiyi Robochoyi hrupy z pytannya pro vykorystannya naymantsiv*. URL : <https://www.montreuxdocument.org/pdf/document.pdf>
2. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. *Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law*, 2013. ISBN 1107021057
3. Singer, P. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University Press, New York, 360.

4. Tipling, D. (2006). The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. Bepress Legal Series, 33.
5. Cameron, L., Chetail, V. Privatizing War: Private Military and Security Companies Under Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN 9781107032408
6. Huskey, K. A. & Sullivan, S. M. The American Way: The American Way: Private Military Contractors Private Military Contractors & U.S. Law After 9/11 & U.S. Law After 9/11. The University of Texas School of Law. PRIV-WAR. URL : <https://priv-war.eui.eu/wp-content/uploads/sites/40/2008/12/nr-02-08-united-states.pdf>
7. Chesterman, S. Lawyers, Guns, and Money: The Governance of Business Activities in Conflict Zones. *Chicago Journal of International Law*. 2010. Vol. 11. No. 1. Article 11. URL : <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol11/iss1/11>
8. Chesterman, Simon, and Lehnardt, Chia (eds), From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of Private Military Companies (Oxford, 2007; online edn, Oxford Academic, 1 Jan. 2009). URL : <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199228485.001.000>
9. Tonkin, H. State Control over Private Military and Security Companies in Armed Conflict. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. DOI 10.1017/CB09780511993367
10. Hin-Yan Liu. Cybersecurity and Cyberwarfare as Emerging Gaps in Private Military and Security Company Regulation: Thoughts for the UN Working Group.
11. Mercenarism and private military and security companies / United Nations Human Rights: office of the high commissioner. 2018. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf>
12. Military Extraterritorial Jurisdiction Act (MEJA), 18 U.S.C. §§ 3261-67/ URL : <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-106publ523/pdf/PLAW-106publ523.pdf>
13. Special Maritime Territorial Jurisdiction. URL : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/7>
14. Security Industry Authority. URL : <https://www.gov.uk/sia>
15. The Uniform Code of Military Justice. URL : <https://www.military.com/join-armed-forces/the-uniform-code-of-military-justice-ucmj.html>
16. Abrahamsen R., Williams Michael C. Security Beyond the State: Private Security in International Politics. Cambridge, 2011.
17. Abrahamsen R., Williams Michael C. Beyond the Privatized Military. *Human Security Bulletin*. Vancouver, 2008. Vol. 6, issue 3. P. 24–26. URL : http://www.redr.org.uk/objects_store/security_privatization_challenges_and_opportunities_2008_.pdf
18. Bakker C., Sossai M. (ed.). Multilevel regulation of military and security contractors: The Interplay between International, European and Domestic norms. Bloomsbury Publishing, 2012.
19. Bürgin A., Schneider P. Regulation of private maritime security companies in Germany and Spain: A comparative study. *Ocean development & international law*. 2015. T. 46, № 2. P. 123–137.
20. Buzatu A.-M. European Practices of Regulation of PMSCs and Recommendations for Regulation of PMSCs through International Legal Instruments / The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). 30.09.2008. Geneva. 59 p. URL : http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/dcaf_buzatu_european-practices.pdf
21. Kryminal'nyy kodeks Frantsuz'koyi Respubliki. URL : https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-frantsuzkoi-respubliki.pdf?srsId=AfmBOoq3oyvU-LfPA2h3EhF32ZfdQujLNC_CJokKbBjqI03r5MQEAV44
22. German Criminal Code. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

O. I. Savka. LEGAL STATUS AND INDIVIDUAL LIABILITY OF EMPLOYEES OF PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES

The article studies the legal status and individual liability of employees of private military and security companies.

It is proved that resolving the issue of the legal status of employees of private military and security companies in armed conflicts and high-risk zones and bringing them to criminal liability is possible both within the framework of the development of international legal regulation and on the basis of

extraterritorial legislation, which is fixed at the level of individual states and provisions establishing jurisdiction over employees of private military and security companies in Status of Forces Agreements and similar documents.

It is determined that legal norms concerning the individual criminal liability of employees of private military and security companies, as a rule, are not sufficiently specified. Most often, legislation concerning the criminal liability of employees of private military and security companies does not apply to persons who are not citizens of the sending state, which also complicates their prosecution for crimes.

Key words: *legal status, international law, private military and security companies, armed conflicts, international legal regulation, criminal liability, non-combatant, international treaties.*